

بررسی نهاد مدرسه در ایران از دیدگاه رویکرد پژوهش انتقادی

اکبر صالحی^۱، رکسانا رشیدپور^۲، سهیلا غلامی هره دشتی^۳، هوشیار نادرپور^۴

بیان مساله

امروزه آموزش اصول صحیح فکری در نظام آموزش و پرورش را باید به عنوان یک ضرورت مهم در نظر گرفت. آموزش شیوه اندیشیدن، تفکر انتقادی در سیستم آموزشی به عنوان یک نیاز احساس می شود. یکی از راههای اعتبار پذیری علمی به ویژه در عصر حاضر گرایش به همین روش های پژوهش انتقادی است. مدرسه می تواند کانونی جهت یادگیری پرورش افکار خلاق و انتقادی باشد. "نظریه پردازان نقادی در رویکرد پژوهش انتقادی خود درصددند تا بر مبنای نقادیهای خود مدرسه را اصلاح کنند به نحوی که مدارس به فضاهای عمومی دموکراتیک تبدیل شوند تا دیدگاه نسل جوان به روی حقوق و مسئولیت های راستین اخلاقی - سیاسی و اقتصادی و مدنی خویش باز گردد. آنان معتقدند که برنامه ریزی دست کم دارای دو وجه است: یکی برنامه درسی عیان متشکل از مهارتها و موضوعات شناخته شده و دیگری برنامه نهان که در خفا ارزشها، نگرشها و رفتارها را شکل می دهد. نظریه پردازان پژوهش نقادی یادگیری را در مدارس ضروری می دانند که گوناگونی فرهنگی دانش آموزان را تایید و ترغیب نماید. به نظر می رسد در حال حاضر دانش آموزان از نظر مهارتهای فکری در وضعیت چندان مناسبی به سر نمیبرند و اغلب در طرح سوالات مناسب راجع به یک موضوع و یافتن پاسخ مناسب برای آنها و ارائه ی یافته های خود به طرق صحیح با مشکلاتی مواجه هستند. درمقاله حاضر تلاش می شود تا تاثیر رویکرد پژوهش انتقادی در شکل دهی نهاد مدرسه در ایران مورد تحلیل قرار گیرد، نظام آموزش و

salehihidji2@yahoo.com

¹ - استادیار دانشگاه تربیت معلم تهران،

² - دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه تربیت معلم تهران،

Roxana.rashidpour@gmail.com

³ - دانشجوی کارشناسی ارشد تاریخ و فلسفه تعلیم و تربیت، دانشگاه تربیت معلم تهران،

sgholami65@gmail.com

⁴ - دانشجوی دکتری فلسفه تطبیقی، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران، tashaar15@gmail.com

پرورش در برابر پژوهش انتقادی چه ویژگی‌هایی دارد و بر مبنای رویکرد پژوهش انتقادی نهاد مدرسه در ایران دارای چه ویژگی‌هایی است؟

سوالات پژوهش

- 1- پژوهش انتقادی چه ویژگی‌هایی دارد؟
- 2- رویکرد پژوهشی اندیشه انتقادی مکتب فرانکفورت چه پیامدهایی در نهاد مدرسه دارد؟
- 3- ویژگی‌های نهاد مدرسه در ایران بر مبنای رویکرد پژوهش انتقادی چیست؟

چارچوب نظری

"رویکرد روش دیالکتیکی در قرن بیستم مورد تجدید نظرهایی قرار گرفت. تحولات سرمایه‌داری متاخر، جزمیتی که در نظام‌های کمونیستی آشکار شد، ظهور گفتمان دموکراسی در جوامع سرمایه‌داری نوین، از جمله عواملی بودند که نومارکسیست‌های مکتب فرانکفورت را بر آن داشت که تصور متفاوتی از دیالکتیک و انتقاد را فراهم آورند. نظریه انتقادی عنوانی است که به دیدگاه این مکتب در مورد روش دیالکتیک اطلاق می‌شود. در نظریه انتقادی دو شیوه یا روش انتقادی مطرح شده است. از روش نخست، تحت عنوان نقد درونی یا نقد منفی و از روش دوم تحت عنوان فرارونده یا نقد مثبت نام برده شده است. این نامگذاری برای نشان دادن تفاوت بارز روش دوم با روش نخست مطرح شده اما در واقع روش دوم از جنبه نقد درونی نیز برخوردار است اما آن را کافی تلقی نمی‌کند." (باقری، 1389) "هابرماس با اساسی دانستن روش‌شناسی انتقادی از دیدگاه خود تحت عنوان تامل انتقادی یاد می‌کند. در عین حال که هابرماس از بینش مارکس در مورد قدرت تحریف علائق توسط سرمایه‌داری استفاده می‌کند بر آن است که مارکس بیش از حد بر کار و تولید تاکید می‌کند و از اهمیت ارتباط و فرهنگ به خوبی آگاه نبود. به نظر وی اقتصاد سیاسی مارکس در برابر تحولات اقتصادی و فرهنگی معاصر توانایی کافی برای تبیین ندارد. مدرسه به عنوان یکی از اجزای مهم نظام آموزشی می‌تواند بر فرایند تفکر و روش انتقادی و مهارت‌های ذهنی و شیوه‌های یادگیری دانش‌آموزان تاثیر شگرف بگذارد تا به راحتی در جهت تفکر نو و انتقادی و کشف مجهولات پیش‌برود و راه حل مناسبی برای مشکلات

ارائه دهد" (همان). انیس (1985) تفکر انتقادی را تفکر بازتابی و مدلل تعریف میکند که متمرکز بر رفتار یا انجام عملی است. جریانی موسوم به نظریه‌ی انتقادی از دل مکتب فرانکفورت بیرون آمد. مفهوم نظریه انتقادی در واقع محور اصلی پژوهش‌های فکری - فلسفی و تحقیقات نظری و کانون اندیشه‌ها و آرای مکتب فرانکفورت بود که همه تحقیقات دیگر مطابق آن بود. اساساً این مفهوم نوعی قالب تئوریک برای متمایز کردن اعضا خود از اشکال رایج و غالب مارکسیسم - ارتدکس بود و پوشش برای پنهان ساختن گرایش انقلابی در محیطی که با این گرایش‌ها مخالفت داشتند. این نظریه به صورت نظریه‌ای عام در جامعه معاصر در آمد و باعث تکامل نظریه اجتماعی امروزه شد (بابایی، 1386: 723).

روش‌ها

مقاله حاضر یا شیوه تحلیلی - انتقادی نوشته و تنظیم شده است. بدین صورت که ضمن معرفی تربیت انتقادی و نظریه پردازان آن به تحلیل جایگاه روش پژوهش انتقادی پرداخته، و پس از آن مبتنی بر این رویکرد سعی می‌شود تا نهاد مدرسه در ایران با توجه به سه رکن اساسی در آن، مورد تحلیل و بررسی قرار گیرد. بنابراین روش پژوهش حاضر از نوع پژوهش کیفی و مبتنی بر مراحل رویکرد پژوهش انتقادی است.

یافته‌ها

در این مقاله نخست ضمن بررسی ویژگی‌های پژوهش انتقادی، سعی می‌شود به سوالات پژوهش پاسخ داده شود. یکی از مهمترین چالش‌های آموزش و پرورش قرن بیست و یکم چگونگی تربیت فراگیرانی است که از آمادگی لازم برای رویارویی با جامعه در حال تغییر و پیچیدگی‌های عصر انفجار اطلاعات برخوردار باشند پیشرفت‌های گسترده علمی و فناوری همراه با منسوخ شدن سریع یافته‌ها و اطلاعات قبلی مستلزم نوعی تعلیم و تربیت است که در آن دانش آموزان به طور مداوم درگیر فرایند یادگیری و حل مسئله‌ای می‌باشند. یکی از مهمترین راه‌های دستیابی به اهداف فوق پرورش اندیشه انتقادی در مدارس است. نتایج نشان

میدهد که توجه نکردن به اندیشه انتقادی در مدارس آسیب‌های تربیتی جبران‌ناپذیری را به دانش‌آموزان وارد می‌کند.

نتیجه‌گیری، بحث و پیشنهادها

یکی از اثرات مهم توجه به رویکرد پژوهش انتقادی این است که در مدرسه به بچه‌ها می‌آموزد به طور فلسفی فکر کنند، استدلال کنند و سوالات و پاسخ‌های ممکن را به طور طبیعی در مسیر ساختن و نقادی که با آن مواجه هستند مورد بررسی قرار دهند. بدین ترتیب روش پژوهش انتقادی معنای غنی را برای فراگیر به وجود می‌آورد و موجب بصیرت بیشتر می‌شود. تقویت تفکر خلاق و انتقادی ما را در تصمیم‌گیری بهتر و حل مسئله کمک می‌کند و ما را از بن‌بست‌های زندگی خارج می‌نماید، تفکر انتقادی و خلاق نه تنها شخص را قادر می‌سازد که از تجربیات قبلی خود استفاده نماید و آن را با موفقیت‌های تازه ارتباط دهد. بلکه قادر خواهد بود ارتباط بین چیزهایی که قبلاً با هم بی‌ارتباط بوده‌اند را پیدا کند که از نظر خود فرد تازه و معنادار می‌باشد همچنین می‌تواند از روش‌های غیر سنتی برای حل مسئله استفاده کند و فراتر از اطلاعات گام بردارد. علاوه بر این عالی‌ترین جاذبه مدارس در این است که دانش‌آموزان منتقد پرورش دهد. زیرا تفکر انتقادی باعث پیشرفت بیشتر دانش‌آموزان در یادگیری شده و سبب می‌شود دانش‌آموزان مفاهیم خاص خود را استخراج کرده - معنای منحصر بفردهای زندگی شخصیشان را در آینده بهتر درک کنند. معلمان و والدین بهترین شکل دهندگان ابعاد شناختی و عاطفی دانش‌آموزان هستند و باید بکوشند 1- خود مهارت‌های انتقادی و خلاق را بشناسند و آنها را در خود نهادینه کنند 2- نهادینه شدن تفکر انتقادی باعث خواهد شد که دانش‌آموزان فرایند‌های تفکر انتقادی و خلاق را ملموس تر و واقعی تر درک کنند. یافته‌های این پژوهش در سه رکن نهاد مدرسه و برنامه درسی، معلم انتقادی و دانش‌آموز انتقادی بعنوان سه رکن اساسی مدرسه انتقادی مورد تحلیل و موشکافی در مقاله قرار گرفته و در پایان ویژگی‌های نهاد مدرسه در ایران بطور خلاصه ارائه خواهد شد.

واژگان کلیدی: نهاد مدرسه، روش پژوهش انتقادی، نظریه پردازان پژوهش انتقادی

سومین همایش انجمن فلسفه تعلیم و تربیت ایران
روش شناسی و روش های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت

منابع

- 1- باقری، خسرو، (سال انتشار: 1389)، رویکردها و روش های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.
- 2- میرز، چت، (سال انتشار: 1374)، آموزش تفکر انتقادی، ترجمه خدایار ابیلی، تهران: انتشارات سمت.
- 3- Angelo T.A.(1995).Begining the Dialogue:Thoughts on promoting critical Thinking:classroom 6-.